

Astra Salvensis, an IV, număr 8, 2016

**POZIȚIA CLERULUI ROMÂN DIN BANAT FAȚĂ DE
EVENIMENTELE DIN ANUL 1916**
Romanian Banat Clergy Position Towards the Events of 1916

Dr. Maria Alexandra Pantea
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

Abstract: *During the First World War the Romanian society has undergone an accelerated process of transformation. The initial position of the Romanian clergy in the territories of Austria-Hungary was one of fidelity to the king, while politicians started talks with leaders in Bucharest and in other European capitals. In 1916, Romania's entry into war on the Entente side and the death of the Emperor were radical changes. This is demonstrated by the turmoil the higher Romanian clergy and Romanian society were going through. The events of 1916 clearly mark the crisis of the dynastic loyalism, which in 1917 made the church not to act so much in a spirit of dynastic loyalty and devote more to the social activity, helping wounded soldiers and widows.*

Keywords: war, bishops, loyalty, Orthodox, Greek Catholics.

Izbucnirea Primului Război Mondial a afectat puternic societatea românească. Inițial poziția clerului român din teritoriile Austro-Ungariei a fost una de fidelitate față de împărat. Încă de la începutul conflictului înalta ierarhie bisericească a acționat în spiritul loialității dinastice, pentru că avea unele interese prin care urmărirea în realitate să contribuie la o schimbare în bine a situației românilor din monarhie. Poziția bisericii se datorează faptului că nu a dorit a cădea în dizgrația autorităților și a urmărit a feri credincioșii de unele măsuri dure de maghiarizare. Pe parcursul celor patru ani de război poziția bisericii s-a schimbat, ajungând să fie instituția care a contribuit la realizarea unității naționale, prin implicarea alături de liderii politici în evenimentele din toamna anului 1918. În această evoluție un rol important l-au avut evenimentele din 1916, intrarea României în război și moartea împăratului de la Viena, considerate două evenimente majore, care au marcat puternic societatea românească. Confrunțați cu această situație dificilă, ierarhii, atât cei greco-catolici, cât și cei ortodocși, au recurs la o politică duală, declarând de mai multe ori fidelitate față de coroană, în timp ce unii dintre apropiații episcopilor acționau în sens contrar, fiind apărători ai interesului național și implicându-se în tratative cu liderii politici de la București.

Fidelitatea a atins apogeul în vara anului 1916, atunci când înaltul cler, în numele credincioșilor pe care îi păstorea, a condamnat intrarea României în război și și-a manifestat „credința” și „iubirea” față de Tron

și Patrie. Moartea suveranului în care mai credeau unii dintre ierarhi, dar și dintre oamenii politici, a făcut să dispară „bunul împărat” și prin aceasta și ultimele speranțe ale unor politicieni români. În acest context, tot mai mulți intelectuali români se orientau spre clasa politică de la București. Toate acestea sunt dovada că pentru români anul 1916 are o semnificație profundă, marcând un sfârșit, dar și un nou început.

Intrarea României în războiul de eliberare a românilor din Transilvania a scindat societatea românească transilvăneană. Clasa politică a salutat gestul făcut de guvernul de la București, iar unii dintre politicienii transilvăneni au trecut în România și au contribuit la reorganizarea armatei ori au avut unele misiuni diplomatice, în timp ce biserica „s-a sacrificat”,¹ a rămas loială împăratului, încercând să ia o serie de măsuri prin care se urmărea salvarea monarhiei. Consider că și biserica, dar și clasa politică erau implicate în viața politică, luptau împreună pentru același scop, dar prin mijloace diferite.

Odată cu intrarea României în război de partea Antantei situația clericilor s-a înrăutățit, dar cele mai mari dificultăți au apărut după ce trupele române au fost înfrânte și nevoite a se retrage. Atunci presiunile făcute de Viena și Budapesta au luat amploare și s-au simțit atât în rândul ierarhiei superioare, cât și a preoților de rând, mulți dintre aceștia fiind condamnați și ajungând în lagărele din Ungaria.² În acest context, ierarhia superioară a Bisericilor Ortodoxă și Greco-Catolică a fost obligată la sfârșitul anului 1916 și începutul anului 1917 să dea în scris declarații de fidelitate față de tron și clasa politică de la Viena și Budapesta. Printre cei care au semnat această declarație îi găsim și pe episcopii din Banat, Ioan I. Papp, Miron Cristea și Valeriu Traian Frențiu, care prin declarație au recunoscut că românii sunt cetățeni egali îndreptățiți ai patriei ungare și nu există nici o diferență între cetățenii români și cei maghiari în privința drepturilor.³

¹ Maria Alexandra Pantea, „Episcopia Ortodoxă a Aradului de la fidelitate dinastică la unitate națională”, în volumul *Misiune și propovăduire: anul omagial al misiunii parohiei și mănăstirii azi: anul comemorativ al Sfântului Ioan Gură de Aur și al marilor păstori de suflete din eparhii: 150 de ani de la întemeierea Episcopiei Ortodoxe Române a Caransebeșului*, coordonat de Daniel Aron Alic, Lucian Zenoviu But, Cluj-Napoca/Caransebeș, Presa Universitară Clujeană/Editura Episcopiei Caransebeșului, 2015, p. 649.

² Pentru mai multe detalii a se vedea: Sebastian Stanca, *Contribuția preoțimii române din Ardeal la Războiul pentru Întregirea neamului (1916-1919)*, ediție, studiu introductiv, note și indici de Mihai-Octavian Groza și Mircea-Gheorghe Abrudan, Deva/Cluj-Napoca, Editura Episcopiei Devei și Hunedoare/Editura Argonaut, 2015.

³ Ioan Rusu Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul Vechiului Regat*, București, Editura Cartea Românească, f. a., p. 278.

În acest context Bisericile Greco-Catolică și Ortodoxă românească din Banat au avut un rol important, luând poziție în vara anului 1916 și condamnând dur intrarea României în război. Ierarhii ortodocși Ioan I. Papp, Miron Cristea, dar și cel unit, Valeriu Traian Frențiu, și-au manifestat fidelitatea față de Tron și Patrie și au condamnat decizia luată la București, considerând că se face o nedreptate istorică, pentru că România se alătură Rusiei, a cărei armată a distrus de la începutul războiului numeroase sate din Bucovina, fapt ce a adus și numeroase suferințe pentru români. Poziția antirusă a apărut pe fondul abuzurilor făcute de trupele rusești, dar și a implicării atât a episcopului Ioan I. Papp, cât și a lui Miron Cristea, într-o serie de activități prin care au fost adunați bani pentru refacerea satelor distruse de ruși.

Intrarea României în război a fost dur criticată de ierarhii bănățeni, care au emis circulare prin care i-au îndemnat pe preoți, dar și poporul, a rămâne fideli „Tronului” și „Patriei”. Ioan I. Papp, episcopul Aradului, a semnat în 24 august/6 septembrie o circulară adresată tuturor credincioșilor Eparhiei Aradului, în urma „*faptului întristător că România a declarat război monarhiei noastre*”. Episcopul condamnă intrarea României în război și declara că rămâne credincios tronului, cerând și preoților să facă același lucru. Textul circularei a fost dezbătut în ședința Consistoriului din 24 august/6 septembrie 1916, când s-a discutat situația creată, iar „*Consistoriul a aderat întru toate la circulara sus amintită a P. S. Sale părintele Episcop diecezan Ioan I. Papp și a dat expresie credinței sale neclintite către Tron și iubita noastră patrie hotărând a aduce aceasta la cunoștința Majestății Sale gloriosul nostru împărat și rege Francisc Iosif I prin Exceleța Sa Dl. Ministru Președinte contele Ștefan Tisza*”.⁴ Consistoriul arădean, întrunit în 24 august/6 septembrie, a elaborat și o scrisoare adresată contelui Ștefan Tisza, prin care condamnă dur intrarea României în război, arătând că în monarhie, sub „*scutul glorioasei dinastii a Habsburgilor*”, trăiesc milioane de români. În acest context episcopul afirma că „*românii vor apăra cu sângele lor Tronul și patria lor Ungaria și acest Tron și această Patrie o vor apăra cu averea lor și cu sângele lor și cu toată jerfa de care vor fi față de fiecare dușman din oricare parte ar veni acesta*”.⁵ Cei din conducerea Eparhiei Aradului recunoșteau autoritatea primului-ministru de la Budapesta, Ștefan Tisza, și îi cereau a interveni pentru „*tălmăcirea înaintea Majestății Sale gloriosul nostru împărat și rege apostolic Francisc Iosif I în veci neclintita noastră alipire și omagială supunere*”.

⁴ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (în continuare S. J. A. A. N.), *Fond Octavian Crișan*, dosar 29, fila 118.

⁵ *Ibidem*.

O circulară asemănătoare a fost trimisă și de episcopul de la Caransebeș. Acesta era mai puțin dur când vorbea de intrarea României în război, considerând gestul clasei politice de la București ca fiind unul care aduce „*măbnie și durere*”,⁶ dar era mai categoric când se referea la fidelitatea soldaților din eparhia pe care o păstorea față de rege, steag și patrie. Episcopul aducea un omagiu celor care s-au evidențiat pe front prin fapte de vitejie și amintea de Regimentul 43 din Caransebeș, care prin „*ținuta vitejia și isprăvile sale a făcut cinste nu numai poporului român din Eparhia Caransebeșului ci și întregii armate a Monarhiei*”. Mai considera că, prin vitejia demonstrată pe câmpul de luptă timp de doi ani, românii au „*pecetluit fidelitatea către tron și patrie cu sângele lor*”. Episcopul le cerea credincioșilor săi ca pe viitor să aibă „*aceiași ținută bravă, loială și vrednică de toată încrederea*” și îi îndemna ca, în ciuda situației create, „*să nu părășiți vechile voastre virtuți militare și să ne facem și pe viitor cu aceiași devotată loialitate datoria către patrie cari și până acum ne-a ocrotit*”. Mai cerea românilor să rămână credincioși față de rege, „*fideli steagului și credincioși față de patria ungară identificându-se cu toate interesele pământului pe care s-au născut*”.⁷

Trimiterea acestor circulare a fost urmată de o întâlnire la Oradea a liderilor Bisericii Ortodoxe, imediat după instaurarea noului mitropolit, Vasile Mangra. În urma întâlnirii de la Oradea, din 8/21 septembrie, a fost elaborată o nouă circulară, prin care se confirmau și chiar se întăreau pozițiile episcopilor Papp și Cristea. Această circulară este expresia nivelului maxim la care a ajuns loialitatea și fidelitatea Bisericii Ortodoxe Române din monarhie. Documentul poartă semnătura mitropolitului Vasile Mangra și a episcopilor ortodocși Miron Cristea și Ioan I. Papp. În această circulară liderii Bisericii Ortodoxe se adresau tuturor credincioșilor ortodocși din monarhie și se prezenta „*poziția oficială față de politica guvernului de la București*”.⁸ În document se condamna intrarea României în război, pentru că „*știrbește și strică hotarele patriei noastre*”.⁹ Cei trei ierarhi condamnau atitudinea guvernului român, considerând că prin intrarea în război România a „*călcat fângăduința de credință și a ridicat arma asupra patriei noastre, asupra înaltului nostru împărat și rege și asupra acelor frați care de doi ani de zile luptă pe viață și pe moarte cu o vitejie nemaipomenită împotriva dușmanilor monarhiei*”.¹⁰ Se cerea românilor să lupte cu îndârjire vitejie și credință pentru a apăra tronul și patria „*prin ascultarea*

⁶ *Biserică și școală*, număr 36, 4/17 septembrie 1916, p. 1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Maria Alexandra Pantea, „Episcopia Ortodoxă a Aradului”, p. 694.

⁹ S. J. A. N., *Fond Octavian Crișan*, dosar 29, fila 119.

¹⁰ *Ibidem*.

voastră necondiționată din care izvorăște vitejia".¹¹ Se considera că prin atitudinea României nu s-a dat „o mână de ajutor” românilor din monarhie, ci s-a îngreunat situația lor, pentru că prin trecerea Carpaților de către armată, românii din Transilvania ajung „robi muscalior”, dar și a „hoardelor rusești”, care de la începutul conflictului au distrus multe sate românești din Bucovina. România era considerată „noul dușman”, care râvnea la „stîrbirea hotarelor patriei noastre”. Soldații erau sfătuiți a lupta cu aceeași îndârjire și dragoste ca la Ivangorod. Cei trei ierarhi considerau că românii trebuie să rămână fideli împăratului, pentru ca la sfârșitul războiului autoritățile să îi răsplătească după „merit, credință și vitejia cu care au apărat Tronul și patria”.¹² În încheierea circularii se arăta că nu s-a dorit un război cu România, iar Biserica Ortodoxă a „stăruit pentru înfăptuirea unei păci și bune înțelegeri între români și maghiari și credincioși chemării noastre nu vom înceta de a ruga pe Dumnezeu ca să ne trimită pacea de sus”.¹³

Aceeași poziție de loialitate a adoptat-o și Biserica Greco-Catolică. În circulara din 5 septembrie 1916 episcopul Valeriu Traian Frențiu vorbea de intrarea României în război. Ca dovadă a fidelității dinastice episcopul critica dur decizia clasei politice de la București, arătând că „Regatul vechi al României nu numai că s-a înșirat între dușmanii iubitei noastre patrii ci pe neașteptat a atacat comunele din graniță”. Prin această circulară episcopul urmărea a-i „mângâia pe preoții și credincioșii refugiați”¹⁴ și vorbea de situația creată după ce armata română a trecut Carpații, fapt ce a făcut ca unii preoții și credincioși să se retragă, lăsând „bisericele și tot avutul lor pradă dușmanilor”.¹⁵ Pentru a nu cădea în dizgrația autorităților, dar și pentru a-și feri eparhia de unele măsuri dure de maghiarizare, episcopul le cerea credincioșilor săi să fie fii loiali tronului și împăratului și arăta că „pentru binele comun și pentru înflorirea scumpei noastre patrii toți trebuie să suferim”. Cereea celor aflați pe câmpul de luptă, care „luptă pentru tron și patrie”, să își reînnoiască „jurământul de credință și fidelitate”, rămânând credincioși „steagului și ascultători de mai marii voștri fără a da mâna cu nimicitorii ori care ar fi aceștia”. Mai cerea soldaților a-și păstra „sufletele curate” de orice păcat pe câmpul de luptă, pentru că de „curățenia sufletelor voastre atârnă viața veșnică a voastră”. Cereea soldaților să fie fideli și să apere cu toată puterea „Înaltul Tron și hotarele iubitei noastre patrii ca în timpul cel mai

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Silviu Sana, Tiberiu Ciorba, *Episcopul Valeriu Traian Frențiu*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2015, p. 33.

¹⁵ *Foaie Oficioasă*, an III, număr 17-18, 1916, pp. 115-116.

scurt Puterile Centrale să poată raporta o învingere glorioasă asupra tuturor dușmanilor".¹⁶ Episcopul considera că are obligația de a-i sfătui pe cei rămași acasă ca să participe ca voluntari: „*să vă insinuați de bună voie la serviciul militar ca să apărați integritatea hotarelor iubitei noastre patrii*".¹⁷ În lunile care au urmat, episcopul Valeriu Traian Frențiu, ca și ceilalți prelați ai Bisericilor Greco-Catolică și Ortodoxă a acceptat să semneze declarația de loialitate față de autoritățile maghiare.

După intrarea României în război episcopii Valeriu Traian Frențiu și Miron Cristea s-au confruntat cu situații mai dificile, pentru că armata română a ajuns și în câteva localități din Banat. Datorită acestei situației create ca urmare a intrării României în război, episcopul de la Caransebeș a luat unele măsuri care au fost comunicate preoților prin circulara din 10 octombrie 1916. Înaltul ierarh cerea preoților să promoveze „*toleranța religioasă*” și să permită pastorilor sau preoților germani a face slujbe în bisericile ortodoxe, în cazul în care în localitate nu „*existau biserici de confesiunea soldaților germani*”. Tot episcopul îi îndemna pe preoți a se purta cu toată „*prevenirea și colegialitatea și drept semn de atențiune asistând chiar la slujbele lor și făcându-le toate înlesnirile*”.¹⁸

Dacă pentru biserică moartea împăratului a fost un moment de doliu, pentru clasa politică a fost sfârșitul unei lumi, sfârșit care se arăta încă din 1914, când a fost ucis moștenitorul tronului, și confirmat în noiembrie, prin moartea „*bătrânului împărat*”. Preluarea puterii de către Carol a făcut să nu mai existe niște relații între liderii români și împărat, iar mitul bunului împărat să dispară pentru totdeauna. Evenimentele politice din 1916 au avut impact și pe front. Se poate constata că până în vara anului 1916 românii au luptat cu devotament pentru tron și patrie, fapt dovedit de numărul mare al celor „*distinși cu ordine și medalii imperiale-aproape 50 000*”.¹⁹ După moartea împăratului Franz Joseph unii dintre românii care luptau pentru tron și patrie s-au văzut „*eliberați de jurământ și au început să dezerteze trecând Carpații pentru a se înrola în armata română*”,²⁰ fapt ce a luat proporții în 1917. Un mare impact l-a avut și manifestul Marelui Stat Major al Armatei Române, prin care se cerea românilor din

¹⁶ Maria Alexandra Pantea, „Primul Război Mondial și poziția Episcopiei Greco/Catolice din Lugoj reflectată în paginile publicației Foaie Oficioasă”, în *Restituiri Bănățene*, număr IV, 2016, p. 262.

¹⁷ *Foaie Oficioasă*, an III, număr 17-18, 1916, pp. 115-116.

¹⁸ Daniel Alic, *Eparhia Caransebeșului în perioada păstoririi episcopului Miron Cristea 1910-1919*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013, p. 279.

¹⁹ Liviu Maior, *Hasburgii și români de la loialitate dinastică la identitate națională*, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 127.

²⁰ *Ibidem*.

armata austro-ungară a „*părăsi rândurile*” și a veni sub steagul român pentru a lupta împreună „*pentru fericirea noastră și a voastră*”,²¹ pentru realizarea României Mari. În aceste condiții mii de soldați români s-au predat rușilor, fapt ce a făcut ca în octombrie 1916 guvernul rus și cel român să semneze o înțelegere prin care se realiza un schimb de prizonieri, iar românii aveau șansa de a ajunge și lupta în armata română.

Situația creată prin intrarea României în război, dar mai ales după retragerea trupelor române, i-a obligat pe ierarhii vremii a-și manifesta fidelitatea față de autoritățile de la Viena și Budapesta, lucru realizat în noiembrie 1916, odată cu moartea împăratului Franz Joseph. În cazul episcopului Aradului, Ioan I. Papp, moartea împăratului l-a determinat a realiza un „*act de pietate*”. Cu această ocazie a avut loc o întrunire a membrilor Consistoriului, pentru a da „*tributul recunoștinței față de marele decedat*”. Episcopul a evocat personalitatea regelui, insistând asupra grijei pe care a purtat-o Bisericii Ortodoxe și arătând că aceasta „*ne obligă la pioasă aducere aminte și eternizare a memoriei Lui*”. În timpul dezbaterilor a fost elaborată și o circulară prin care se arăta că credincioșii „*jelesc moartea regelui*”. Episcopul cerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice a „*exprima la locul mai înalt profunzimea mea durere și a diecezei precum și cea mai sinceră condoleanță asupra trecerii la cele eterne a Majestății Sale împăratul și regele Francisc Iosif I*”. Episcopul vorbea pe același ton umil și loial și cerea ministrului a aduce la treapta tronului, „*înaintea gloriosului domn împărat și rege apostolic Carol omagiul nostru iobagial neclintitor, fidelitate de supuși și neștrămutata mea iubire firească a credincioșilor diecezei greco-ortodoxe române din Arad*”.²²

Dacă în cazul episcopului Ioan I Papp moartea regelui a fost un „*act de pietate*” pentru episcopul greco-catolic de la Lugoj nu a avut aceleași valențe, iar în „*Foaie Oficioasă*”, periodic oficial al episcopiei, a fost publicat doar ordinul ministrului prin care se anunță decesul. Toate acestea demonstrează frământările prin care trecea clerul superior românesc, dar și societatea românească. Evenimentele din 1916 au produs schimbări radicale și marchează clar criza loialismului dinastic, fapt ce a făcut ca în 1917 Biserica să nu mai acționeze atât de mult în spiritul loialității dinastice și să se dedice mai mult activității sociale și de ajutorare a soldaților răniți și a văduvelor.

²¹ *Ibidem*, p. 133.

²² *Biserica și școală*, număr 47, 20 noiembrie/4 decembrie 1916, pp. 1-2.